

XII. Uluslararası **Dünya Dili Türkçe** Sempozyumu

BİLDİRİ KİTABI

21-23 Ekim 2020, Ankara

XII. ULUSLARARASI DÜNYA DİLİ TÜRKÇE SEMPOZYUMU
BİLDİRİ KİTABI

Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

XII. Uluslararası **Dünya Dili Türkçe** Sempozyumu

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

TÜRKSOY

XII. Uluslararası
Dünya Dili Türkçe
Sempozyumu

BİLDİRİ KİTABI

Gazi Üniversitesi

21-23 Ekim 2020

EDİTÖR

Prof. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

Ankara,2020

Tarihî Gelişim Süreci İçinde *+DAş* Eki

Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU[*]

Özet

Her dilde olduğu gibi Türkçede de şekil bilgisinin dilin yapısından ve işleyişinden gelen kendine özgü birtakım özellikleri vardır. Türkçenin en önemli yapı özelliği eklemeli bir dil oluşudur. Bundan dolayıdır ki sisteminde yalnız son ekler vardır. Türkçe anlatımda, asıl yük eklerin üzerinedir. Ekler, Türkçenin ses, biçim ve anlam bilimi üzerinde çok önemli bir yere sahiptir. Tek başına bir anlamı olmayan ve kullanılmayan ekler, ancak köklerle birleşmek suretiyle kullanılan ve bir anlam ve görev kazanan şekillerdir. Türkçenin bazı ekleri Eski Türkçeden beri var olan eklerdir. Dilde işlekliği ve genişlemeyi sağlayan ekler, tarihî gelişim süresi içinde çeşitli nedenlerle ses, şekil, işlev gibi yönlerden bazı değişikliğe uğrarlar.

Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış çoğu dil kitabında isimden "ortaklık, eşlik, eşitlik, bağlılık, beraberlik" bildiren ve genellikle isim türeten ek olarak tanımlanan "+DAş" eki Eski Türkçeden beri kullanılan, işlekliğini ölçünlü Türkiye Türkçesinde de koruyup daha yaygın kullanım alanı kazanan ve isimlerden sıfatlar türeten bir yapım ekidir. Ekin kökeni hususunda kabul gören görüş ise; bulunma hâl eki *+DA* ile "birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri; benzer" anlamına gelen *"eş"* sözcüğünün birleşmesiyle oluşmuş bir ek olduğudur.

Bu çalışmada, zamanla daha geniş bir kullanım alanı kazanan, çoğunlukla ünlü uyumlarına bağlanan (arkadaş, çağdaş, sesteş, yoldaş, yurttaş vb.) ancak bazı örneklerde ünlü uyumuna aykırı düştüğü görülen (meslektaş, dindaş vb.) +DAş ekinin kökeni konusundaki görüşlere yer verilerek ekin tarihî Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki durumu örneklerle desteklenip üstlendiği işlevler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: +DAş Eki, Tarihî Türk Lehçeleri, Türkiye Türkçesi, Türkiye Türkçesi Ağızları

The Suffix +Daş in The Historical Development Process

Abstract

As in every language, morphology in Turkish has some peculiar features that come from the structure and function. The most important structural feature of Turkish is that it is an agglutinative language. Therefore, there are only suffixes in the structure. Therefore, the main burden is on the suffixes in Turkish. Suffixes have an important place in Turkish phonetics, morphology, and semantics. Suffixes, which do not have a meaning and are not used alone, are used only by combining with the roots and acquire meaning and function then. Some suffixes in Turkish have existed since Old Turkish. The suffixes that provide language functionality and expansion undergo some changes in terms of sound, shape, and function for various reasons during the historical development period.

The suffix "+dAş", which was defined as a suffix that declares "partnership, accompaniment, equality, commitment, togetherness" and derive nouns and adjectives in most grammar books written on the Turkish is a derivational affix which has been used since Old Turkish and has a more widespread use of deriving nouns in Turkish by preserving its this function. The accepted opinion on the origin of the suffix is that it is formed by the combination of the locative suffix +dA and the word "eş (spouse)," which means "each of two things that are the same or very similar to each other.

In this study, the views on the origin of the suffix +dAş, which has gained a wider usage area over time, mostly connects to vowel harmony (arkadaş, çağdaş, sesteş, yoldaş, yurttaş, etc.), but in some cases, it seems to be contrary to vowel harmony (meslektaş, dindaş, etc.), will be given. Also, its history and the status in

[*] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serap.eksioglu@ erdogan.edu.tr.

Turkish dialects, today's Turkish, and contemporary Turkish dialects will be studied on its functions by supporting some examples from the texts.

Keywords: The suffix + dAş, historical Turkish dialects, Turkish, Contemporary Turkish Dialects

Giriş

Türkçenin en önemli yapı özelliği eklemeli bir dil oluşudur. Bundan dolayıdır ki sisteminde yalnız son ekler vardır. Sözcüklerin görevlerini belirten veya yeni sözcükler türeten, anlam değiştirici ses ya da seslerden oluşan ekler, Türkçenin ses, biçim ve anlam bilimi üzerinde çok önemli bir yere sahiptir. Canlı bir varlık olan dil, doğası gereği değişime açıktır. Ekler de bu değişimden hem şekil hem de işlev açısından etkilenirler.

Dilde işlekliği ve genişlemeyi sağlayan ögeler durumundaki ekler, tarihî gelişme süreci boyunca çeşitli nedenlerle şekil, işlev ve kullanış bakımından bazı değişmelere uğramışlardır (Korkmaz, 2009: 18) Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış dil bilgisi kaynaklarında çoğunlukla isimden "ortaklık, eşlik, eşitlik, bağlılık, beraberlik" bildiren, isimden isim türeten bir ek olarak tanımlanan "+DAş" eki de Eski Türkçe döneminden beri işlev ve kullanış bakımından değişikliğe uğramayan ve işlekliğini daima koruyan bir ek olmuştur. +DAŞ eki, işlev sayısı az, eklendiği isimlere "eşlik/eşitlik/benzerlik, ortaklık, birliktelik/beraberlik, mensubiyet/bağlılık" anlamları katan, işlevleri birbirine yakın olan bir ektir.

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde ünlü/ünsüz uyumuna bağlı olarak +daş, +deş; +taş,+teş olmak üzere dört şekilli kullanılan +DAş eki, Eski Anadolu Türkçesinden sonra ünlü/ünsüz uyumları dışına çıkarak *+daş* şeklinde kalın ünlülü olarak kullanılmıştır. Batı Türkçesinin sonlarına doğru ünsüz uyumuna bağlı olarak +taş şekli tekrar kullanılmaya başlayan ekin işlekliği de artmıştır.

Ek, ölçünlü Türkiye Türkçesinde kalınlık-incelik uyumuna bağlı olmaksızın +daş, +deş; +taş,+teş şekilleriyle kullanılır. Bununla birlikte ekin ünsüz uyumuna bağlı olarak /t/'li kullanılan şekilleri (*işteş, eşteş, sesteş, özdeş, yurttaş*) genellikle kalınlık-incelik uyumuna uyarken ek, "*denk+taş, din+daş, meslek+taş*" gibi örneklerde uyum dışında kalmıştır. Talat Tekin, ekin ölçünlü Türkiye Türkçesinde uyuma girmeyen bir ek olduğunu ileri sürerek "*köydeş, sesteş, yöndeş, özdeş*" gibi uyumsal kullanımların Türkçenin seslik yapısına/kuruluşuna aykırı olmasından dolayı bu sözcüklerin "*köydaş, sestaş, yöndaş, özdaş*" şeklinde kullanılmalarını önermektedir (Tekin, 2005: 238).

1. Amaç

Bugüne kadar +DAŞ eki üzerine yapılmış müstakil çalışma olarak Ahmet Caferoğlu'nun 1929'da yaptığı "Türkçede DAş Lâhikası" adlı çalışması gösterilebilir. Caferoğlu, bu çalışmasında +DAş ekinin kökeni üzerine bazı düşüncelere, genel olarak ekle türetilen sözcüklere ve ekin bazı ağız ve lehçelerdeki durumuna değinmiştir. Bunun dışında Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış bazı dil bilgisi kitaplarında da eke kısaca değinilmiştir.

Bu çalışmada ekin geçmişten günümüze kadarki yolculuğuna, gelişimine dikkat çekmek ve genellikle dil bilgisi kitaplarında "isimden isim yapım ekleri" başlığı altında verilen ve "eklendiği sözcükleri isimleştirir" olarak verilen tanımına rağmen (bugün sadece birkaç araştırmacının değindiği) "ekin eklendiği ismi aynı zamanda sıfatlaştırdığı" özelliğine de dikkat çekmek amaçlanmıştır. Ayrıca Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından bugüne değin ekin kullanımları ve işlevleri dönem eserlerinden alınan örneklerle ifade edilecektir. Bu sayede, hem ekin Türkçenin tarihî dönemlerdeki kullanım sıklığına dikkat çekilmiş hem de ekin kullanım özellikleri, işlevleri ve tarihî gelişimi ortaya konmuş olacaktır.

2. Yöntem

Çalışmada +DAş ekinin kökeni hususundaki görüşlere yer verilmiş, işlevleri değerlendirilip örneklendirmiştir. Ekin tarihî süreçteki gelişimi, Türkçenin tarihî dönemlerine ait eserler tanık gösterilerek ifade edilmiştir. Ekle türetilen sözcüklerin tarihî dönemden günümüze değin gelişimi, dönemler karşılaştırılarak gösterilmiştir.

3. +DAş Ekinin Kökeni Üzerine Düşünceler

Türkçede bazı ekler başlangıçta ayrı sözcükler olduğu hâlde, kullanılış ve anlam zorunluluğuyla zamanla ek durumuna geçmişlerdir (Hatiboğlu, 1974: 331). +DAş ekinin de yapısal olarak böyle bir birleşikten (+*da*+*eş*>+*daş*) geldiği düşünülmektedir.

+DAş ekiyle ilgili ilk etimolojik bilgiye, XI. yüzyılın ikinci yarısına ait ansiklopedik bir sözlük olan Kâşgarlı Mahmûd'un *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ünde rastlanır. Kâşgarlı Mahmûd, *tūdeş* sözcüğünün anlamını açıklarken +DAş ekinin işlevlerine ve bu ekten türeyen *emigdeş, kadaş, karındaş, köñüldeş, yérdeş* sözcüklerinin etimolojilerine de yer vermiştir (Kâşgarlı Mahmûd, 2019: 502).

+DAş ekinin kökeni ile ilgili dil bilimcilerin çoğu aynı görüşü öne sürmüşlerdir. S. Gerard Clauson, eki VIII. yüzyıldan önce kullanılan ekler arasında gösterir ve ekin "paylaşılan" anlamı verilen isimler türettiğini ve bulunma hâl ekiyle "eş" sözcüğünün birleşimiyle meydana geldiğinin kabul edildiğini belirtir (Clauson, 2007: 191).

James Russell Hamilton, ekin bulunma hâl eki +tA +eş "arkadaş" = falanca yerde, alanda, faaliyette arkadaş şeklinde ortaya çıktığını ileri sürmüştür (Hamilton, 2011: 252).

Marcel Erdal, Doerfer'e atıfta bulunarak sondaki /ş/ sesinin –Xş– ortaklık, karşılılık bildiren fiilden fiil yapan ek olduğunu belirterek ardaş 'arkadaş' (< art 'arka'), köŋüldeş 'gönül arkadaşı' ; koldaş 'arkadaş' örneklerini vermiştir (Erdal, 1991: 119).

Tahsin Banguoğlu "*-deş ekinin karın-da eş > karın-daş gibi bir birleşikten geldiği sanılıyor.*" şeklinde ifade etmiştir (Banguoğlu, 2011: 169–170). Jean Deny, ekin "hemnam, arkadaş, sevgili" anlamlarındaki "adaş" sözcüğünden geldiğini belirterek *adaş* sözcüğünün de "birbirinin adını karşılıklı söylemek" anlamına gelen adaşmak (ataşmak) karşılıklı fiilinde görülen olduğunu ileri sürmüştür (Deny, 2012: 317).

Ekin yapısını +taġ ve +tam ekleriyle ilgili gören Gabain de ekin "beraberlik, ortaklık, yoldaşlık" bildirdiğini, <+ta-ş ya da < bulunma hâl eki + DA ve iş (eş) sözcüğünün birleşiminden oluştuğunu belirtmiştir (Gabain, 2007 : 46).

Ömer Demircan ekin, -DA ve -ş eklerinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtmesine rağmen yapıdaki -DA'nın durum eki mi fiil yapan ek mi olduğundan emin değildir (2005: 82, bk. 151 numaralı dipnot).

Ahmet Caferoğlu, "Türkçede DAş Lâhikası" adlı çalışmasında ekin kökeni ile ilgili görüşlere yer verirken ekin Farsça mı Türkçe mi olduğu hususu üzerinde de durmuş ve Farsça asıllı olan "yaddaş" gibi kelimelerdeki "daş" (Farsça "daşten: sahip ol- fiilinden) ile benzerlikten dolayı diğer birçok kelimedeki "+daş" ekinin de Farsça asıllı zannedildiğini ifade etmiştir (Caferoğlu 1929: 5-7).

Nadir İlhan "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler" başlıklı yazısında "eş" isminin kalıplaşmış olarak +DAş ekinde yer aldığını ve ekin "paylaşılan" anlamında isimler türettiğini ifade etmiştir (İlhan, 2019: 256).

4. +DAş Ekinin Yapısı ve İşlevleri

Türkçede eklerin sınıflandırmasında bir çeşitlilik söz konusudur. Yapım ekleri arasında sayılan bazı ekler (annem+gil, sen+siz vb.) eklendikleri kök veya gövdelerden her zaman sözlüksel değer taşıyan yeni bir sözcük türetmeyip işlevleri bakımından çekim eklerine yaklaşır. Benzer şekilde bazı çekim

eklerinin de çeşitli sebeplerle kalıplaştığı ve kelimeler arasında ilişki kurma işlevini kaybettiği, bir bakıma türetme görevi üstlendiği görülmektedir. Bazı eklerde zamanla meydana gelen bu değişmeler de eklerin tasnifini güçleştirmiştir (Başdaş, 2006: 1).

Bugüne kadar yapılan tasnif çalışmalarında genel yaklaşım, ekleri işlev veya yapılarından hareketle bazı başlıklar altında dizmenin zorunlu olduğunu göstermesinin yanında, bir başlık altında sıralanan eklerin aynı tasnifteki başka bir başlık altında gösterilmesinden de kaçınmayı zorunlu kılmıştır. Oysa Türkçedeki eklerin ne kadar işlevsel olduğu, farklı kullanımlarda bir önceki kullanımından farklı bir görevi üstlendiğinden birçok çalışmada bahsedilmesine rağmen yapılan tasniflerde eklerin çoğu tek işlevli/görevli gösterilmesi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir (Şerifoğlu, 2015: 77-78).

Türkçede eklerin bir kısmı en eski metinlerimizden beri varlığını sürdürmekte bir kısmı da sonradan ortaya çıkmış eklerdir. İlk metinlerden beri kullanılan bu eklerden bazıları hiçbir değişikliğe uğramadan bazıları ise fonetik değişimlerle üslendikleri işlev ve görevleri koruyarak günümüze ulaşmışlardır. +DAş eki de Eski Türkçeden günümüze kadar kullanımında ve yapısında çok fazla değişikliğe uğramamış olan eklerdendir.

Çoğu dil bilgisi kitabında "isimden isim yapım ekleri" başlığı altında verilen +DAş eki, sözlüksel değer taşıyan ve kalıcı sözcük türeten bir yapım eki olmasına rağmen +da bulunma hâl eki ve "birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri; benzer" anlamına gelen "eş" sözcüğünün birleşiminden oluşan bir yapıda olduğundan eklendiği sözcüğün durumunda değişiklik yaparak aynı zamanda onu sıfatlaştırır. Örneğin *arkadaş, adaş* sözcükleri incelendiğinde *arkadaş* sözcüğünün yapısı arkadaş < arka+da eş (olan), *adaş* sözcüğünün yapısı adaş< ad+da eş (olan) şeklindedir. Buna dayalı olarak ekin hem "isimden isim yapan ekler" hem de "isimden sıfat yapan ekler" başlıkları altında verilmesi yanlış olmaz. Ancak +DAş eki eklendiği kök veya gövdelerden sözlüksel değer taşıyan yeni bir sözcük türettiğinden işlevleri açısından çekim eklerine yakınlaşan +gil, +sIz/+sUz gibi sıfat yapan eklerden ayrılır. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde +DAş eki almış bir sözcükten sonra isim unsuru çoğunlukla gelmez ancak tarihî Türk lehçelerinde bunun örneklerine (*tūdeş nēñ DLT 205* [103a] *râzdaş erenler ME 125/1-2*) rastlanmaktadır.

+DAş ekinin eklendiği isimlerden aynı zamanda sıfatlar türetebileceğini ileri süren araştırmacı sayısı azdır. 1890 yılında yayımlanmış olan *Nev-Usûl Sarf-ı Türkî* adlı dil bilgisi kitabında Şemseddin Sami, *yoldaş, karındaş, adaş* sözcüklerini örnek göstererek +DAş ekini "isimden türemiş sıfatlar" başlığı altında vermiştir (Hamit, 2009: 113). Zeynep Korkmaz "isimden "ortaklık, beraberlik" bildiren isim ve sıfatlar türeten bir ek" (Korkmaz, 2009: 46,340) olduğunu belirtmesine rağmen eki "isimden sıfat türeten ekler" başlığı altında vermemiştir.

Günay Karaağaç, +DAş ekiyle türetilen isimlerin sıfat olarak da kullanılabileceğini ifade etmiştir: "Adlardan birlik, denklik ve eşlik anlamlarında sözler yapar. Birlik, denklik ve eşitlik gibi nitelik bilgilerine işaret eden bu adlar, sıfatlık kullanımına da uygun düşerler" (Karaağaç, 2011: 270).

Yusuf Çotuksöken, +DAş ekinin isim soylu sözcüklere gelerek "benzer, aynı, eşit, ortak, paylaşan (kimse)" anlamlarında isim ve sıfatlar türettiğini ifade etmiştir (Çotuksöken, 2011: 61).

Yasin Şerifoğlu "Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi" başlıklı çalışmasında Türkçedeki "yapım eki" olarak değerlendirilen bazı eklerin isme geldiğinde belli bir varlığa isim olan bağımsız söz değil durumunda bir değişiklik olan görevli bir söz türettiğini bu nedenle bu eklerin isimden sıfat yapan ek olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Ancak isimlere eklenerek onları sıfata dönüştüren ekler arasında +DAş ekini göstermemiştir (Şerifoğlu, 2015: 74-76).

+DAş ekinin işleviyle ilgili ilk bilgilere XI. yüzyıla ait *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te rastlanmaktadır. Kâşgarlı Mahmûd *tūdeş* (renkte arkadaş, aynı renkte olan iki şey)" maddesinde ekin "birliktelik ve yakınlık ifade eden bir ek" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sözlükte *tūdeş nēñ* (birbirine benzeyen, aynı türden olan şeyler" örneği ekin XI. yüzyılda da sıfat yapma özelliğini koruduğunu göstermektedir (Kâşgarlı Mahmûd, 2019: 502).

Ekin üstlendiği işlevler, Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış dil bilgisi kitaplarının çoğunda "ortaklık, bağlılık, eşitlik" olarak belirtilmiştir. Muharrem Ergin, asıl işlevinin eşlik, ortaklık olduğunu "mensubiyet, bağlılık" işlevinin bundan çıktığını belirtmiştir (Ergin, 2003: 167). Tahsin Banguoğlu (Banguoğlu, 2011: 169), Vecihe Hatiboğlu (Hatiboğlu, 1981: 58-59), Jean Deny (Deny, 2012: 317), Tuncer Gülensoy (Gülensoy, 2010: 524), Süer Eker (Eker, 2010: 319), Günay Karaağaç (Karaağaç, 2012: 270) de ekin asıl işlevinin "ortaklık, eşitlik, bağlılık" olduğunu ifade etmişlerdir. Zeynep Korkmaz (Korkmaz, 2009: 46) ve Gürer Gülsevin (Gülsevin, 2011: 116) de ekin işlevinin "ortaklık, beraberlik"; Mehmet Hengirmen, "ortaklık, eşitlik" (Hengirmen, 2006: 292) olduğunu ifade etmişlerdir.

Ekin işlevleri ve eklendiği sözcüklere kattığı anlam ve ilgileri, yukarıda künyeleri verilen çalışmalarda tanımlanmıştır. Ancak bu çalışmalarda ekin işlevlerinden bir kısmı zaman zaman göz ardı edilmiş ya da işlevleri üzerine ayrı bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu hususta, ekin yaygın işlevlerini anlamsal ve yapısal düzeyde, temel olarak eş zamanlı yaklaşımla ana başlıklar etrafında şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Benzerlik/aynılık ifade eder.

adaş, anlamdaş, boydaş, denktaş, düşündeş, duygudaş, fikirdeş, gündeş (aynı günde olan), meslektaş, renktaş, sesteş, şekildaş, oydaş, özdeş, taydaş, türdeş, ündeş, yöndeş, zamandaş

2. Birliktelik/beraberlik ifade eder.

âşıktaş, arkadaş, ayaktaş, büzüktaş, dadaş, evdeş (eş), gönüldaş, görevdaş, kadehdaş, kafadaş, kardeş, karındaş, koldaş, okuldaş, omuzdaş, sırdaş, yoldaş

3. Ortaklık ifade eder.

ahırdaş, çağdaş, dildaş, evdeş (aynı evde oturanlardan her biri), gündeş (çağdaş), ırktaş, işteş, kandaş, kenttaş, kökteş, köydeş, kıyıdaş, millettaş, nesildaş, paydaş, sınırdaş, soydaş, vatandaş, yurttaş

4. Mensubiyet/bağlılık ifade eder. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde ekin bu işlevi sonradan yaygınlaşmıştır.

dindaş, toplumdaş, ülküdaş ildaş, yandaş

Özel isimlerden sonra gelen "+taş" (Arslantaş, Bektaş, Artaş, Köktaş gibi) ekinin +DAş eki olup olmadığı tartışılmıştır. Ahmet Caferoğlu özel isimlere getirilen bu "+taş"ın daş=taş'tan başka bir şey olmadığını belirtmiş ve Gordlevski'nin "Osmanlı İsm-i Hasları" başlıklı makalesinde Anadolu'da zayıf ve hasta çocuklara sağlam ve güçlü olsunlar diye kendi isminden başka ikinci bir isim olarak "taş" eklendiğini ifade ettiğini de ileri sürerek bu görüşünü desteklemiştir. (Caferoğlu, 1929: 14).

6. +DAş Ekinin Tarihî Gelişimi

6.1. Tarihî Türk Lehçelerinde +DAş Eki

Orhun Yazıtları'nda geçmeyen +DAş eki, *Yenisey Yazıtları*'nda *adaş, gadaş/kadaş* ve *kagadaş* sözcüklerinde geçmektedir. "Karında eş" şeklinden ekleşerek ortaya çıkan *karındaş* şekli, Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılagelmektedir. *Orhun Yazıtları*'nda kelimenin tamlama şekli *karında eş* ve kaynaşmış şekli *karındaş* yer almamakla birlikte A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde "karındaş" (Gabain, 2007: 278) şekline yer vermiştir. Bu durum, kelimenin Eski Türkçe dönemi

içerisinde yer alan Uygur Türkçesi döneminden itibaren tamlama (*karın+da eş)* şeklinden çıkarılarak kaynaşmış şekli olan *karındaş* sözcüğünün kullanıldığını göstermektedir. +DAş eki, ölçünlü Türkiye Türkçesinde olduğu gibi tarihî Türkçe lehçelerinde de isimlerden "benzerlik/eşlik/eşitlik, birliktelik/beraberlik, ortaklık, bağlılık" bildiren isimler/sıfatlar türeten bir ek olmuştur.

Yenisey Yazıtları'nda *adaş* "yoldaş, dost", *kadaş* ve *kagadaş* sözcükleri de "akraba" anlamında kullanılmıştır:

(*YZ* E 11/8) *antlıġ adaşım a antsızda edgü èşim e adrıldımm a* (Aydın, 2015: 56)

"Ant içtiğim yoldaşım, ant ile bağlı olmayan iyi eşimden, dostumdan ayrıldım."

(*YZ* E 10/2) *yüz er kadaşım uyurın üçün yüz erin elig öküzün tikdi (*Aydın, 2015: 51-52)

*"*Yüz erkek akrabam muktedir oldukları için yüz kişi (ve) elli öküz ile (bu) ebedî taşı diktiler"

*(YZ, E 41/3) er atım yula ben er erdemim okuz esizim eligin kagadaşım esizim: (*Aydın, 2015: 104)

"Erkeklik adım Yula'dır. Erkeklik kahramanlığım (?) ne yazık! Elli akrabam (ile), ne yazık!"

Eski Uygur Türkçesinde +DAş ekli yapıda tespit edilen sözcükler *adaş, kadaş, kudaş*tır. Bu dönem metinlerinden *Maytrısimit*'te "akraba, kardeş" anlamında *kadaş* sözcüğü kullanılmıştır.

(33/46) *kan͡gım kam kadaşım bolmadılar* (Tekin, 2019: 84)

Eski Uygur Türkçesi metinlerinden *Huastuanift (Manihaist Uygurların Tövbe Duası*)'te *adaş* (arkadaş, eş dost) ve *kudaş (dost, ahbap)* sözcükleri geçmektedir:

(236-237) *...yavlak eş tuş adaş kudaş savın alıp köŋüli körüp…*

(…kötü eşin dostun sözüne kanıp, (onların) düşüncelerine uyup…) (Özbay, 2014: 86, 94)

Ekin Karahanlı Türkçesinde Eski Uygur Türkçesine göre daha işlek hâle geldiği görülmektedir. Taranan eserler sonucunda Karahanlı Türkçesinde +DAş ekli yapıda 13 sözcük tespit edilmiştir: *adaş* "arkadaş, dost" *(KB 317), arkadaş (TİEM 73 402v/9), emigdeş* "süt kardeşi" (*DLT 611 306*[a]*), erdeş* "arkadaş" *(KB 4186, 4218), kadaş "*kardeş, akraba" *(KB 3171, 4167), kañdaş* "babaları bir olan" *(DLT, 382-8), karındaş* "kardeş" *(KB A35), koldaş* "iş arkadaşı, yardımcı" *(DLT 232 116b, KB 4186, 4218), köñüldeş"*gönül arkadaşı"*(DLT 205, 103*[a]*),* (*KB 3299*)*, tudaş* (eş, birbirine benzeyen) *(KB 3485)*, *tūdeş* "birbirine benzeyen, aynı renkte olan" (*DLT 205, 103*[a]), *yaşdaş* "aynı yaşta olan" *(RKT 34/66b3), yérdeş* "hemşehri" *(DLT, 462 231*[a]*).*

Divânü Lügâtit-Türk'te +DAş ekli yapıda 8 sözcük madde başı olarak geçmektedir: *adaş (42 21*[b]*)* (samimi arkadaş)*, emigdeş* (*205 103*[a]) (emme arkadaşları)*, kadaş (185 93*[a]*)* (kardeşlerden olan yakın), *kañdaş* (baba bir kardeşler) *(611 306*[a]*), koldaş (232 116*[b]*)* (yaver, yardımcı. Büyüklerin uşakları için kullanılır.)*, köñüldeş* (*205 103*[a]*)* (gönül arkadaşı)*, tūdeş* (*205 103*[a]*)* (renkte arkadaş, aynı renkte olan iki şey)*, yérdeş* (*461 231*[a]) (hemşeri, iki kişinin bir yerden olması)'tir.

Kutadgu Bilig'de +DAş ekiyle türetilmiş yapılar sıklıkla kullanılmıştır. Bu yapılardan biri "arkadaş, dost" anlamına gelen *adaş*tır: *ukuş ol saña edgü andlıg adaş* (KB 317) Eserde *adaş* sözcüğü "bol-" (adaş bol-: arkadaş/dost ol-) ve "tut-" (adaş tut-: arkadaş edin-, dost bul-) yardımcı filleriyle de kullanılmıştır: n*egü teg katılgu ya adaş bolsa* (KB 3363) / *adaş tuttı ay toldı edgü kişi* (KB 502) Sözcüğün fiil şekli de "arkadaş/ahbap ol-" anlamında kullanılmıştır: *adaştı kiñeşti bir atlıg kişig* (KB 501)

Eserde *kadaş* "kardeş gibi yakın olan, hısım" anlamlarıyla geçmektedir: *köni sözleyin söz saña ay kadaş* (KB 6150) *Kadaş* sözcüğü "bol-" (kadaş bol-: akrabası/yakını ol-) ve "tut-" (kadaş tut-: dost edin-) yardımcı filleriyle de kullanılmıştır: *kadaş bolmasa tutgu erke adaş* (KB 3171)/ *kayusın kadaş tut kayusın adaş* (KB 4167)

Aynı eserde +DAş ekli yapıda *karındaş* (kardeş), *köñüldeş* (gönül arkadaşı), *erdeş* (arkadaş), *koldaş* (arkadaş) *tudaş* (eş, birbirine benzeyen) sözcükleri de geçmektedir:

Odgurmış at birip vezirniñ karındaşı tip aymış turur (KB A35)

yakınlık ulaglı köñüldeş adaş (KB 3299)

adaş koldaş erdeş sewinç kadguda (KB 4218)

Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Kuran Tercümelerinde de +DAş ekiyle türetilmiş birden fazla sözcüğe rastlanmaktadır:

... bütünlükün Tañrı färmänlar dâdlık birlä takı edgülük birlä bermäk (7) yawukluk adaşına yıgar bildükmädük işdin…" (TİEM 73 202V/7)

Adaş sözcüğü "benzer, eş" anlamında da kullanılmıştır:

… näk bilür mü sän añar adaş ayur kişilär kaçan biz mü ölsämiz yana mu çıkar bolgay miz tirig…" (TİEM 73 226v/7)

Arkadaş sözcüğü, tarihî Türk lehçelerinden sadece Karahanlı Türkçesiyle yazılmış *Kuran Tercümesi*'nde kullanılmıştır:

... arkadaşları azu uguşları anlar bitidi [402r/1] köñülläri içindä imännı küçländürdi anlarnı bir färiştä birlä andın… (TİEM 73 402v/9)

Kadaş (akraba) ve *yaşdaş* (yaşları aynı olan) sözcükleri de Kuran tercümelerinde geçmektedir:

…adakın kılsalar namâznı, bérseler zekâtnı kadaşlarıñız erür dîn içinde… (RKT 295/8b3)

... takı olar üskinde közi yümüklügler yaşdaşlar…" (RKT 34/66b3)

+DAş ekinin Karahanlı Türkçesindeki ve Harezm Türkçesindeki işlekliği hemen hemen aynıdır. Taranan eserler sonucunda Karahanlı Türkçesindeki *arkadaş, erdeş, kañdaş, tudaş, tūdeş, yérdeş* sözcüklerinin Harezm Türkçesinde kullanılmadığı görülmüştür. Harezm Türkçesinde +DAş ekli yapıda 11 sözcük tespit edilmiştir: *adaş* "yoldaş, arkadaş*" (HŞ 1326), emükdaş/emükdeş* "süt kardeşi" *(KE 227v/9) (HŞ 3413), hâcedaş* "sınıf arkadaşı" *(HŞ 1326), kadaş* "akraba" *(NF 48/15), karındaş* "kardeş" *(NF 258/10), koldaş* 1. yoldaş, arkadaş, dost (*NF 31/11, KE 22v721*) 2. ortak, şerik (*KE 242r/3, ME 142/7*), *köñüldaş* "gönül arkadaşı" *(HŞ, 2250), râzdaş "*birbirlerinin sırlarını bilen" *(ME 125/1-2), sözdeş* "muhatap" *(ME 89/2), yaşdaş* "aynı yaşta olan" *(KE 209r/19), yoldaş* "yol arkadaşı, dost" (*HŞ 3540).*

İlk kez Harezm Türkçesinde yabancı kökenli sözcüklerde de (*hâce+daş* (sınıf arkadaşı), *râz+daş* (birbirlerinin sırlarını bilen)) +DAş ekinin kullanıldığı görülmektedir.

sa'adet köligen͡gnin͡g hâcedaşı

*arıglıg barça urgun͡gnun͡g adaşı (*HŞ 1326, s. 258*)*

Harezm Türkçesinde ekin sıfat yapma özelliği de görülmektedir. +daş ekiyle türetilen *râzdaş (sırdaş)* sözcüğünden sonra isim unsuru olan *erenler* sözcüğü kullanılmıştır:

…yaġılık ḳıldı *an͡ga/muvafakat kıldı an͡ga/ çöküşti anın͡g birle, çevşeşdi / örtüglü sözleşmek / râzdaş / (2) râzdaş erenler …* (ME 125/1-2, s. 56)

Kıpçak Türkçesinde Harezm Türkçesine göre +DAş ekinin daha işlek olduğu görülmektedir. Taranan eserler sonucu 22 sözcüğün +DAş ekli yapıda olduğu tespit edilmiştir: *antdaş* "karşılıklı yemin edenler" *(KE 146b*), *adaş/ataş* "arkadaş, dost" (*CC 81b*), *boydaş* "boyları aynı olan" (*TZ 86b*), *dîndaş* "aynı dine bağlı olanlar" *(AB 34), émikdaş* "süt kardeşi" *(RS 200C10*), *émildeş* "süt kardeşi" (TZ 86b), *évdaş/évdeş*

"aynı evde oturanlar" (*GT 14a)*, *öydeş* "ev arkadaşı" (*TZ 86b*), *kadaş* "akraba" (*R 200C8), kardaş/karındaş/karandaş/hardaş* "kardeş" *(KE 97a*), *kélindeş* "elti" (*KV 159*), *kocataş* "bir efendinin iki kölesinin birbiri için durumu" (*Kİ 78*), *koldaş* "iş arkadaşı, yardımcı" (*KE 11a*), *koşdaş/hoşdaş* "öğrencilik arkadaşı" (*Kİ 79, TZ 22a*), *kökdeş* "aynı kökten olan" (*TZ 86b), kökürdeş* "süt kardeşi" (*TA 34a*), *kündeş* "zevce" (*TZ 23a*), *méñüdeş* "başka birisi ile ebedi olan" (*CC 74b*), *téndeş* "eşit, aynı, denk (*CC 72b*), *tözdeş* "aynı türden olan" (*CC 74b*), *yaşdaş* "aynı yaşta olanlar" (*RS 200c16*), *yérdaş/yérdeş* "hemşeri" (*TA 55a, Kİ 124*), *yoldaş* "yol arkadaşı, dost" (*TA 34a, Kİ 127)*

Çağatay Türkçesinde taranan eserler sonucunda +DAş ekli yapıda 17 sözcük tespit edilmiştir: *adaş (CD), adaş/ataş (ŞSL), boydaş* "akran, emsal, aynı boyda" (*BV, NH, HBD, YED*), *imeldaş/imgekdaş* "arkadaş" (*ŞSL*), *imükdeş* "süt kardeşi" (*ŞSL*), *kadaş* "kardeş, akraba" *(GT, ŞHD)*, *kardaş* "kardeş" (*BV, TMA, TEH, FK, ŞHD, MK, GN)*, *karındaş* "kardeş" (*GT, ÇFK, TEH, ŞT, ŞHD, Sİ, FK*), *kildaş* "refik, yoldaş" (*ŞSL*), *kirdeş* "bir avluda beraber oturan komşu" (*ŞHD*), *koldaş* "1. arkadaş, dost, yardımcı" (*LD, AL, BV, GT, ŞHD, MK)* "2. İş ortağı" (*GT*), *kökeltaş/köktaş* "süt kardeş" (*ML, ŞSL*), *kündeş* "kader ortağı" (*ŞSL*), *teñdeş* "eşit, aynı, denk" *(ŞT)*, *tiñdeş* "arkadaş" *(ŞSL*), *yandaş* "arkadaş" (*LD, ŞSL*), *yimdeş* "bir yerde yem yiyen, beraber yemek yiyen" (*ŞSL*), *yoldaş* "yol arkadaşı, dost" (*BV, BD, GT, NH, HBD, ŞHD, LM, GN, Sİ, ÇFK*)

Çağatay Türkçesinde +DAş ekiyle türetilen *adaş, imeldaş, imgekdaş, kildaş, koldaş, tiñdeş, yandaş* sözcükleri "arkadaş" anlamında kullanılmıştır.

Batı Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde +DAş ekinin hem Türkçe kökenli hem de yabancı kökenli sözcüklerde kullanım sıklığı artmıştır. Taranan eserler sonucunda +DAş ekli yapıda 22 sözcük tespit edilmiştir: *agludaş* "komşu" *(Kanar, 22)*, *ayakdaş* "1. birlikte iş gören birey", "2. birlikte yürüyen" (*HD*), 3. içki/kadeh arkadaşı (*BD*), *başdaş* "kafadar, emsal, akran" (*HŞ 3604*), *begdeş/beñdeş* (1. benzer, aynı, eş) (*BÎ 565), (KG 2b/9*) (*HŞ 2490*) "2. ortak, şerik" (*TİKT 264b/3*), (*KT 212a-7*), *bektaş* "benzer, eş; arkadaş" (*Bİ II-627*), *buñdaş* "dert ortağı" *(Işk. 264-1)*, *dekdeş/denkdaş/denkdeş/dengdeş* "birbirine denk olan, aynı denklikte" *(TS, 1083: Hurş. 16*), *dîndaş/dîndeş* "aynı dine bağlı olanlar" (*KG 126b/5*) (*KT 213a/11*), *doğdaş* "aynı zamanlarda doğan her biri" *(TS, 1195: Tennurî 170)*, *göñüldaş/gönüldeş* "gönül arkadaşı" (*HŞ 207*), (*SN 2011*), *hâldaş* (A.+T.) "dost, yakın arkadaş" (*YED 160/1*), *kardaş/karındaş* "kardeş" (*HŞ 1019, 1590*), (*KEMŞ 121) (KG 96b14*), *(YED 30/1), karṭaş* (*DKH 91-13*), *koldaş* "iş arkadaşı, yardımcı" (*HŞ 3604), (IN, 657), (SN 59*), kurdaş "akran, emsal" *(TS, 2735: Müneb. 14-1, XIV-XV.), sınurdaş/sınurtaş* "komşu, sınır komşusu" (TS, 3455: *Hadidi., 19)*, *(*TS, 3455: *Hamza, 37-3), sırdaş* (A.+T.) "birbirlerinin sırlarını bilen" (*YED 99/7*), *sözdeş* "muhatap" (MV 2, VII/6), *suwdaş* "aynı yerden su içen" (*KY B61r5*), *süddaş* "aynı anneden süt emen" (*KY, MK57r9*), *süvekdaş* "aynı anneden süt emen" (KY, D58v12), *süyükdaş* "aynı anneden süt emen" (*KY, K58v3*), *yaşdaş* "yaşları aynı olan" *(TS, 4378: Hikmet., 579)*, *yoldaş* "1. yol arkadaşı 2. iş ve uğraş arkadaşı" (*HŞ 1129), (MV 19-46)* 3. canlı (*DKH 99-10*)

Tablo 1.
Tarihî Türk Lehçelerinde Kullanılan +DAş Ekli Yapıların Karşılaştırılması[1]

Köktürkçe/ Eski Uygur Türkçesi	Karahanlıca Türkçesi	Harezm Türkçesi	Kıpçak Türkçesi	Çağatay Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi
adaş "yoldaş, arkadaş"	adaş *1.* "yoldaş, arkadaş*" (KB 317)*	adaş "yoldaş, arkadaş*" (HŞ 1326)*	adaş "yoldaş, arkadaş*"* (*CC 81b*)	adaş "yoldaş, arkadaş*"* (*CD, ŞSL)*	

[1] Tabloda +Daş ekli yapılar, alfabetik sıralanmış olup belirtilen tarihî Türk lehçelerinde kullanılmamışsa ilgili kısım boş bırakılmıştır. Ayrıca parantez içinde bu yapıların geçtiği eser adlarının kısaltmaları verilmiştir.

(YZ E 11/8)	2. "benzer, eş" *(TİEM 73 226v/7)*				
			ataş "yoldaş, arkadaş*"* (*CC 81b*)	ataş "yoldaş, arkadaş*" (ŞSL)*	
					agludaş "komşu" (Kanar, 22)
			antdaş "karşılıklı yemin edenler" (*KE 146b*)		
	arkadaş "yoldaş, dost" (TİEM 73 402v/9				
					ayakdaş 1."içki arkadaşı, kadeh arkadaşı" *(HD 322/3)* *2. "*birlikte yürüyen" *(HD)*
					başdaş "kafadar, emsal, akran" *(HŞ, 3604)*
					begdeş/beñdeş 1. "benzer, aynı, eş" (*BÎ 565, KG 2b/9, HŞ 2490*) 2. "ortak, şerik" (*TİKT 264b/3, KT 212a-7*)
					bektaş "benzer, eş; arkadaş" *(Bİ II-627)*
			boydaş "boyları aynı olan" (TZ 86b)	boydaş "akran, emsal, aynı boyda" *(BV, NH, HBD, YED)*	
					buñdaş "dert ortağı" *(Işk. 264-1)*
					dekdeş/denkdaş/denkdeş/dengdeş "birbirine denk olan, aynı denklikte" *(TS, 1083: Hurş. 16*)
			dîndaş "aynı dine bağlı olanlar "(*AB 34)*		dîndaş "aynı dine bağlı olanlar" *(KG 126b/5)*

					dîndeş "aynı dine bağlı olanlar" *(KT, 213a/11)*
					doġdaş "aynı zamanlarda doğan her biri" *(TS, 1195: Tennurî XV. 170)*
		emükdaş "süt kardeşi" (KE 227v/9)	émikdaş "süt kardeşi" (*R 200C10*)		
	emikdeş "süt kardeşi" (*DLT 205, 103[a]*)	emükdeş "süt kardeşi" *(HŞ 3413)*			
			émildeş "süt kardeşi" (*TZ 86b)*		
	erdeş "arkadaş" *(KB 4186, 4218)*				
			évdaş "aynı evde oturanlar" (TA 33b, Kİ 12, GT 14a)		
			évdeş "aynı evde oturanlar" (TA 33b, Kİ 12, GT 14a)		
					göñüldaş "gönül arkadaşı" *(HŞ 207, SN 2011)*
					göñüldeş "gönül arkadaşı" *(HŞ 207, SN 2011)*
		hâcedaş "sınıf arkadaşı" *(HŞ 1326*			
					hâldaş (A.+T.) "dost, yakın arkadaş" (*YED 160/1*)
			hardaş "kardeş" (*KFT 392a, TZ 3b, BM 7, KE 97a, DM 22b, AB 34*)		
			hoşdaş "öğrencilik arkadaşı" (*Kİ*		

			79, TZ 22a, BM 21)		
				imeldaş "arkadaş" (*ŞSL)*	
				imgekdaş "arkadaş" (*ŞSL)*	
				imükdeş "süt kardeşi"(*ŞSL*)	
kadaş "akraba" *(YZ, E 10/2)*	kadaş *"akraba"* (KB 6150)	kadaş "akraba" *(NF 48/15)*	kadaş "akraba" (*R 200C8*)	kadaş "kardeş, akraba" (*GT, ŞHD)*	
kagadaş *"akraba" (YZ, E 41/3)*					
	kañdaş"babaları bir olan" *(DLT, 382-8)*				
			karandaş "kardeş" (*KFT 392a, TZ 3b, BM 7, KE 97a, DM 22b, AB 34*)		
			kardaş "kardeş" (*KFT 392a, TZ 3b, BM 7, KE 97a, DM 22b, AB 34)*	kardaş (*BV, TMA, TEH, FK, ŞHD, MK, GN)*	kardaş *(HŞ 1019, 1590) (YED 30/1)*
karındaş "kardeş" *(ETG, 278)*	karındaş "kardeş" *(KB A35)*	karındaş "kardeş" *(NF 258/10)*	karındaş "kardeş" (*KFT 392a, TZ 3b, BM 7, KE 97a, DM 22b, AB 34*)	karındaş "kardeş" (*GT, ÇFK, TEH, ŞT, ŞHD, Sİ, FK)*	karındaş "kardeş" (*KEMŞ 121, KG 96b14)*
					karṭaş "canlı" *(DKH 91-13)*
			kélindeş "elti" (*KV 159*)		
				kildaş "refik, yoldaş" (*ŞSL)*	

				kirdeş "bir avluda beraber oturan komşu" (*ŞHD*)	
			kocataş "bir efendinin iki kölesinin birbiri için durumu" *(Kİ 78*)		
	koldaş "iş "arkadaşı, yardımcı" *(DLT 232 116[b])* *(KB 4186, 4218)*	koldaş 1. yoldaş, arkadaş, dost (*NF 31/11, KE 22v721*) 2. iş ortağı (*KE 242r/3, ME 142/7*),	koldaş "iş arkadaşı, yardımcı" (*KE 11a)*	koldaş 1. "arkadaş, dost, yardımcı" (*LD, AL, BV, GT, ŞHD, MK)* *2.* "iş ortağı" *(GT*)	koldaş "iş arkadaşı, yardımcı" *(HŞ 3604, IN 657, SN 59)*
			koşdaş "öğrencilik arkadaşı" (*Kİ 79, TZ 22a, BM 21),*		
			kökdeş "aynı kökten olan" (*TZ 86b*)		
				kökeltaş "süt kardeş" (*ML, ŞSL*)	
				köktaş "süt kardeş" (*ML, ŞSL)*	
			kökürdeş "süt kardeşi" *(TA 34a)*		
	köñüldeş *"*gönül arkadaşı" *(DLT 205, 103[a]),* (*KB 3299*)	köñüldaş "gönül arkadaşı" *(HŞ, 2250)*			
kudaş "dost, ahbap" *(H 236-237)*					

					kurdaş “akran, emsal” *(TS, 2735: Müneb. 14-1, XIV.-XV.)*
			kündeş “zevce, kader ortağı” *(TZ 23a)*	kündeş “kader ortağı” (*ŞSL)*	
			méñüdeş “başka birisi ile ebedi olan” *(CC 74b)*		
			öydeş “ev arkadaşı” (*TZ 86b*)		
		râzdaş *“*birbirlerinin sırlarını bilen” *(ME 125/1-2)*			
					sınurdaş “sınır sınıra, sınır komşusu” (TS, 3455: *Hadidi., 19)*
					sınurtaş “komşu, sınır komşusu” (TS, 3455: *Hamza, 37-3)*
					sırdaş (A.+T.) “birbirlerinin sırlarını bilen” (*YED 99/7*)
		sözdeş “muhatap” *(ME 89/2)*			sözdeş “muhatap” *(MV 2, VII/6)*
					suwdaş “aynı yerden su içen” *(KY B61r5)*
					süddaş “aynı anneden süt emen” *(KY MK57r9)*
					süvekdaş “aynı anneden süt emen” *(KY D58v12)*
					süyükdaş “aynı anneden süt emen” *(KY K58v3)*
			téndeş “eşit, aynı, denk” *(CC 72b)*	teñdeş “eşit, aynı, denk” (*ŞT*)	
				tiñdeş “arkadaş” (*ŞSL*)	

			tözdeş "aynı türden olan" *(CC 74b)*		
	tudaş "eş,birbirine benzeyen" *(KB 3485)*				
	tūdeş "birbirine benzeyen, aynı renkte olan" (*DLT 205, 103[a]*)				
				yandaş "arkadaş" (*LD, ŞSL*)	
	yaşdaş "aynı yaşta olan" *(RKT 34/66b3)*	yaşdaş "aynı yaşta olan" *(KE,209r/19)*	yaşdaş "aynı yaşta olan" *(R 200c16)*		yaşdaş "aynı yaşta olan, yaşıt" *(TS, 4378: Hikmet., 579)*
			yérdaş "hemşehri" (*DM 14a, TA 55a, Kİ 124),*		
	yérdeş "hemşehri" *(DLT, 462 231[a])*		yérdeş "hemşehri" *(DM 14a, TA 55a, Kİ 124),*		
				yimdeş "bir yerde yem yiyen, beraber yemek yiyen" (*ŞSL*)	
		yoldaş "yol arkadaşı, dost" (*HŞ 3540)*	yoldaş "yol arkadaşı, dost" (*DM 14a, TA 34a,* *Kİ 127*)	yoldaş "yol, arkadaşı, dost" (*BV, BD,* *(G GT, NH, HBD, ŞHD, LM, GN, Sİ, ÇFK)* BV	yoldaş 1. "yol arkadaşı" (*HŞ 1129, (MV 19-46)* 2. "canlı DK *(DKH 99-10)*

Yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi Tarihî Türk lehçelerinde taranan eserler sonucunda +DAş eki ile kullanılan toplam 55 sözcük tespit edilmiştir. Farklı eserlerin taranması ve incelenmesiyle yeni örneklerin de ortaya çıkması muhtemeldir. Tarihî dönemler karşılaştırıldığında ekin zamanla kullanım

sıklığının/işlekliğinin arttığı gözlemlenmektedir. *Adaş, kadaş* sözcükleri Türkçede +DAş ekiyle türetilmiş en eski sözcüklerdir.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde "aynı ismi taşıyanlar" için kullanılan *adaş* sözcüğü tarihî metinlerde çoğunlukla "arkadaş, dost" anlamında kullanılmışken Karahanlı Türkçesinde de diğerlerinden farklı olarak "benzer, eş" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Dikkat çeken bir durum da "arkadaş" sözcüğünde görülmektedir. Bu sözcük, ölçünlü Türkiye Türkçesindeki anlamı ve şekliyle sadece Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Kuran tercümesinde geçmektedir. *Karındaş* sözcüğünün Türkçenin tarihî dönemlerinin tümünde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca diğer tarihî dönemlerden farklı olarak bu sözcüğün *kartaş* şekli "canlı" anlamıyla sadece Eski Anadolu Türkçesinde *(DKH, 91-13)* kullanılmıştır. Tabloya bakıldığında +DAş ekinin ilk kez Harezm Türkçesinde yabancı kökenli sözcüklerde (*hâcedaş, râzdaş*) kullanıldığı görülmektedir. Tarihî dönemlerde +DAş ekli yapıda yabancı kökenli 6 sözcük (*hâcedaş, hâldaş, râzdaş, dîndaş/dîndeş, sınurdaş, sırdaş*) tespit edilmiştir.

6.2. Türkiye Türkçesinde +DAş Eki

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde +DAş ekiyle yapılan isim gövdelerinden "biçimdeşlik, çağdaşlaşmak, işteş çatı, özdeşleşme" gibi bazı yeni isim ve terimlerin üretilmesi, ekin işlekliğe elverişliği olduğunu göstermektedir (Korkmaz, 2009: 46). TDK'nın hazırladığı *Türkçe Sözlük*'te madde başı olarak verilen toplam 58 sözcüğün +DAş ekiyle türetildiği tespit edilmiştir: *adaş, ahırdaş, anlamdaş, âşıktaş, arkadaş, ayaktaş, büzüktaş, boydaş, çağdaş, dadaş, denktaş, dildaş, dindaş, duygudaş, düşündeş, evdeş, fikirdeş, gönüldaş, görevdaş, gündeş, ırktaş, ildaş, işteş, kadehdaş, kafadaş, kandaş, kardeş, karındaş, kenttaş, kökteş, köydeş, kıyıdaş, koldaş, meslektaş, millettaş, nesildaş, okuldaş, omuzdaş, paydaş, renktaş, sesteş, sınırdaş, sırdaş, soydaş, şekildaş, oydaş, özdeş, taydaş, toplumdaş, türdeş, ülküdaş, ündeş, vatandaş, yandaş, yoldaş, yöndeş, yurttaş, zamandaş*. Bu sözcüklerden bazıları (Tablo 2'de görüldüğü gibi) Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılmaktadır.

Sözlük'te +DAş ekinin yazımının belli bir kurala göre olmadığı görülmektedir. Ek, ünsüz uyumuna uygun şekilde sözcüklere getirilirken bazı sözcüklerde ise ekin ünlü uyumu dışında (*denktaş, dildaş, gönüldaş, renktaş, kardeş* gibi) kalmıştır.

Ek, dil özleştirmeleri çalışmaları çerçevesinde daha da işlek hâle getirilmiş; ekin Arapça ve Farsça sözcüklerde de kullanım sıklığı atmıştır. *Türkçe Sözlük*'te toplam 17 alıntı sözcükte +DAş ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir: *ahırdaş, anlamdaş, âşıktaş, dindaş, fikirdeş, ırktaş, kadehdaş, kökteş, meslektaş, millettaş, nesildaş, renktaş, sınırdaş, sırdaş, şekildaş, vatandaş, zamandaş*. Ek, 10 alıntı sözcükte +daş, 2 alıntı sözcükte +deş, 6 alıntı sözcükte +taş, 1 alıntı sözcükte de +teş şeklindedir.

6.3.Türkiye Türkçesi Ağızlarında +DAş Eki

Yapılan incelemeler sonucunda bugün Anadolu ağızlarında da +DAş ekli yapıların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu yapılardan bazılarının Eski Türkçeden beri kullanımı devam etmekle (*denktaş/denkteş, evdeş, kada*ş, *yaşdaş*) birlikte bazılarının ölçünlü Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanıldığı (*evdeş, yoldaş, yaştaş, gündeş* gibi) bazılarının da sadece ağızlarda (*emmideş, kundaş,öndaş, uydaş, sahadaş* gibi) kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2.
Anadolu Ağızlarındaki +DAş Ekli Yapılar

1. adaş/adeş (DS, 64)	1. dost, arkadaş 2. kardeş, kardeş edinilmiş olan 3. aynı ismi taşıyan	1. *(İncesu, Dinar-Af.; Senir, Keçiborlu; Biga-Çkl.* *Düzce-Bo.;Maçka-Tr., …*

		2. *Keçiborlu-Isp., Yeşilova-Brd., Maçka-Tr.* *3. Yusufeli-Artvin*
2. agadaş (DS, 75)	büyük ağabey, arkadaş	*(Ezc. ve çevresi)*
3. amaştaş (DS, 237)	denk, uygun, beraber	*(Eymir,Bozdoğan-Ay.; Buldan-Dz.)*
akdeş/âkıdeş (DS, 147, 150)	arkadaş	*(Gelendost-Isp.; Hacılar-Brd.; Buldan-Dz.)*
arkadéş/arkardaş/arkeş/ arkıdéş/arkidiş	1.arkadaş	*(Darıyeri, Çele, Düzce-Bo., …)*
4. arkadaş (DS, 325)	2.karı, eş	*(Aliköy, Çaycuma)*
5. ayahtaş/ayakdaş/ayakdeş/ayakteş (DS, 399)	Arkadaş	*(Kızılköy-To., Merzifon-Ama.; …)*
6. aydaş/aydeş (DS, 411)	aynı ay doğan çocuklar	*(Afşin/Elbistan)*
7. badaş/badeş (DS, 463)	arkadaş, okul arkadaşı; birlikte iş yapan insanlar ortak	*(Bolvadin-Af., Yalvaş; Eğridir köyleri-Isp…)*
8. bağdaş (DS, 477)	birbirleriyle her bakımdan anlaşan, içli dışlı olan, uyuşmuş.	*(Sarayköy-Dz.; Bozan-Esk.; Zana-Ama; …)*
9. bendeş (DS, 627)	benzer, eş	*(Af.)*
10. dadaş (DS, 1319)	1.baba; 2.erkek kardeş; 3. delikanlı, 4. mert, cesur; 5. külhanbeyi, kabadayı, 6. arkadaş, ahbap; 7.ikiz; 8. aynı yaşta olan küçük çocuklar, 9.adları aynı olan, adaş.	1. (*Revan ve köyleri, Azerbaycan),* 2. (*Gündoğdu *Biga-Çkl; Bo.; Zana-Ama*…, 3. (*Uşhum *Yusufeli-Ar.; *Kağızman, *Sarıkamış-Kr.; Ezm*. 4. *(-Ezm.);* 5. *(Ezm.; Adiller *Ermenek-Kn.)* 6.(*Kırkağaç-Mn., Osmancık-Çr…);* 7. *(Ama.çevresi)* 7. (*Bergama-İzm.), 8. (Ama.)*
11. denktaş/denkteş (DS, 1425)	akran,yaşıt; eş	*(Düzce-Bo., Mersin köyleri, Çayeli-Rz.,…)*
12. doğdaş/doğdaç (DS, 1536)	doğuştan, anadan doğma	(*Yassıviran, Senirkent-Isp., Eğridir, …)*

13. emmidaş/emmideş (DS, 1741)	amca oğlu	(*Dinar -Af.; Sarıkavak -Es.; -Çr.; *Zile -To.; *Alucra ve köyleri -Gr.; *Elbistan, *Göksun -Mr…)
14. evdeş (DS, 1802)	karı koca	(Cebel *Eğridir-Isp.)
15. gadaş (DS, 1889)	arkadaş	(Vazıldan, *Divriği-Sv.)
16. gündaş (DS, 2231)	çok kadınla evli erkeğin karılarından her biri, kuma	(Bergama -İz.; *İğdır -Kr.; -Ezm.; Kerkük)
17. ildaş	kentteş, aynı ilden olan	(Beyşehir, Seydişehir ve çevresi-Kon.)
18. kadaş (DS, 2588)	kardeş	(Çeşme, *Bergama -İ.; -Ba.; Galata *Gelibolu -Çkl.; Tr.; Güneyce -Rz.; Haşhaşı -Ezc.; Kesme *Divriği -Sv.; -Ğ.; *Uzunköprü, -Ed,…)
19. koldaş (DS, 2911)	bir işi beraber yapan kimseler, ortak.	(*Sandıklı -Mn.; Özbek göçmenleri -Tr.)
20. kundaş (DS, 3002)	koyun koyuna yatan	(İst.)
21. öndaş (DS, 3337)	kılavuz, önder	(-Af.; *Eğridir köyleri -Isp.; Çerçin, Güney *Yeşilova -Brd.;…)
22. sahadaş	arkadaş	(-Üş.)
23. aydaş (DS, 3852)	eşit, denk, yaşıt	(-Çkr.; *Çarşamba -Sm.; Bayadı -Or.; Bağlıca *Ardanuç -Ar.; İrişli, Bayburt…)
24. tekdeş	benzer	(Kerkük)
25. tentes/tenteş (DS, 3883)	birbirine benzeyen ya da yakışan, yaşıt, denk	(-Or; Tirebolu-Gr.)
26. uydaş/uydeş (DS, 4050)	kolay uzlaşılabilen, geçimli, uysal	(Bor -Ğ.)
27. yaşdaş/yaştaş (DS, 4199)	yaşıt	(Erinir *Bozdoğan -Ay.; *Ünye Or.)
28. yerdeş (DS, 4242)	ildeş, hemşeri	(Reşadiye Üsküdar İst.)
29. yoldaş (DS, 4292)	eş, evlilikte eşlerden her biri	(Genek *Yatağan -Mğ.)

Türkiye Türkçesi ağızlarında bugün +DAş ekli yapıda 29 sözcük tespit edilmiştir. Tarihî Türk lehçelerinde kullanılıp bugün hem ağızlarda hem de ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanımı devam eden

8 sözcük tespit edilmiştir: *adaş, arkadaş, ayaktaş, evdeş, kadaş, koldaş, yerdeş, yoldaş*. Bu sözcüklerin anlamı da Eski Türkçeden beri korunmuştur.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmayıp sadece ağızlarda kullanılan +DAş ekli yapıda 15 sözcük tespit edilmiştir: *agadaş, amaştaş, aydaş/aydeş, badaş/badeş, bağdaş, bendeş, doğdaş/doğdaç, emmideş, ildaş, kundaş, öndaş, sahadaş, taydaş, tekdeş, uydaş/uydeş*. Bu sözcüklerden *kundaş* Eski Uygur Türkçesinde "ahbap, dost" anlamında geçmektedir. *bendeş ve doğdaş* sözcükleri de Eski Anadolu Türkçesinde geçmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Eski Türkçeden günümüze kadar kullanımında ve yapısında çok fazla değişikliğe uğramamış olan +DAş ekinin kökeni hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiş, ekin yapısı ve işlevleri, tarihî süreçteki gelişimi Türkçenin tarihî dönemlerine ait eserler tanık gösterilerek ifade edilmiştir. Ekle türetilen sözcüklerin tarihî dönemden günümüze değin gelişimi tablolaştırılarak gösterilmiştir. Buna göre:

1.Ek, Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış birçok dil bilgisi kitabında "isimden isim yapım ekleri" başlığı altında verilmesine rağmen +da bulunma hâl eki ve +eş sözcüğünün birleşiminden oluşan bir yapıda olduğundan eklendiği sözcüğün durumunda değişiklik yaparak aynı zamanda onu sıfatlaştırır. Bu nedenle dil bilgisi çalışmalarındaki eklerle ilgili yapılan sınıflandırmalarda +DAş eki "sıfat yapan ekler" başlığı altında da verilebilir. Bu başlıklandırma, ekin işlevini/kullanımını tam olarak göstermesi bakımından önemlidir.

2. Çoğu araştırmacı +DAş ekinin işlevlerinin birbirine yakın olduğunu belirtse de ekin işlevleri "benzerlik/eşlik, birliktelik/beraberlik, ortaklık, bağlılık/mensubiyet" şeklinde tasniflendirilebilir.

3.+DAş ekinin kökeni hususunda genel kabul gören düşünce, ekin +da bulunma hâl eki ve "birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri; benzer" anlamına gelen "eş" sözcüğünün (+da+eş>+daş) birleşiminden meydana geldiği yönündedir.

4. +DAş eki, ilk kez Yenisey Yazıtlarında gadaş/*kadaş/kagadaş* (akraba) sözcüğünde geçmektedir. "Karında eş" şeklinden ekleşerek ortaya çıkan *karındaş* şekli de, Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılagelmektedir.

5. Karahanlı Türkçesinde işlek hâle gelen ekin Eski Anadolu Türkçesinde işlekliği daha da artmıştır.

6. İlk kez Harezm Türkçesinde yabancı kökenli sözcüklerde de (*hâce+daş* (sınıf arkadaşı), *râz+daş* (birbirlerinin sırlarını bilen)) +DAş ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

7. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden günümüze değin *+DA*ş ekiyle türetilmiş toplam 104 sözcük tespit edilmiştir. Tarihî Türk lehçelerinde taranan eserler sonucunda +DAş eki ile kullanılan toplam 55 sözcük tespit edilmiştir.

Tarihî Türk lehçelerinde kullanılıp ölçünlü Türkiye Türkçesinde de kullanımı devam eden 19 sözcük tespit edilmiştir: *adaş, arkadaş, ayaktaş, boydaş, denktaş, dindaş, evdeş, gönüldaş, gündeş, kardeş, karındaş, kökteş, koldaş, sınırdaş, sırdaş, yandaş, yerdeş, yaşdaş, yoldaş.* Bu sözcüklerin anlamları da korunmuştur.

Tarihî Türk lehçelerinde +DAş ekiyle kullanılmakla birlikte bugün ağızlarda ve/veya ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanımını devam ettirmeyen 31 sözcük tespit edilmiştir: *antdaş* "karşılıklı yemin edenler" (*KE 146b*), *başdaş* "kafadar, emsal, akran" *(HŞ, 3604), bektaş* "benzer, eş; arkadaş" *(Bİ II-627)*, *buñdaş* "dert ortağı" *(Işk. 264-1)*, *emikdeş/emükdaş/emükdeş/imükdeş* "süt kardeşi" (*DLT 205 103[a]), (KE*

227v/9), (HŞ 3413), émildeş "süt kardeşi" (*TZ 86b), erdeş* "arkadaş" *(KB 4186, 4218), hâcedaş* "sınıf arkadaşı" *(HŞ 1326)*, *hâldaş* (A.+T.) "dost, yakın arkadaş" (*YED 160/1*), *hoşdaş/koşdaş* "öğrencilik arkadaşı" (*Kİ 79, TZ 22a, BM 21), imeldaş* "arkadaş" (*ŞSL), imgekdaş* "arkadaş" (*ŞSL), kañdaş* "babaları bir olan" *(DLT 382-8), kélindeş* "elti" (*KV 159*), *kildaş* "refik, yoldaş" (*ŞSL), kirdeş* "bir avluda beraber oturan komşu" (*ŞHD*), *kocataş* "bir efendinin iki kölesinin birbiri için durumu" *(Kİ 78*), *kökeltaş* "süt kardeş" (*ML, ŞSL*), *köktaş* "süt kardeş" (*ML, ŞSL*), *kökürdeş* "süt kardeşi" *(TA 34a), kudaş* "dost, ahbap" *(H 236-237), kurdaş* "akran, emsal" *(Müneb. 14-1), méñüdeş* "başka birisi ile ebedi olan" *(CC 74b), râzdaş* "sırdaş" *(ME 125/1-2)*, *sözdeş* "muhatap" *(ME 89/2), suwdaş* "aynı yerden su içen" *(KY B61r5), süddaş (KY MK57r9), süvekdaş/süyükdaş (KY D58v12), (KY K58v3), tiñdeş* "arkadaş" (*ŞSL*), *tözdeş* "aynı türden olan" *(CC 74b), tudaş* "eş, birbirine benzeyen" *(KB 3485)*, *tūdeş* "birbirine benzeyen, aynı renkte olan" (*DLT 205, 103*[a]), *yimdeş* "bir yerde yem yiyen, beraber yemek yiyen" (*ŞSL*).

Tarihî Türk lehçelerinde +DAş ekiyle kullanılan ve günümüzde de bu kullanımını devam ettiren 19 sözcük tespit edilmiştir: *adaş, arkadaş, ayaktaş, boydaş, denktaş, dindaş, evdeş, gönüldaş, gündeş, kardeş, karındaş, kökteş, koldaş, sınırdaş, sırdaş, yandaş, yerdeş, yaşdaş, yoldaş.*

8. Eklerin tarihî metinlerdeki şekillerini/kullanımlarını tespit etmek, Türkçenin eklerinin daha iyi tanınmasına ve kavranmasına fırsat sunacaktır. Bu durum tamamıyla Türkçenin incelenmesi anlamına da gelmektedir. Türkçede eklerin işlevlerini daha iyi gösterebilmek ve eklerin yapısını doğru şekilde ifade etmek için ekler tasnif edilirken görevleri dikkate alınmalıdır. Buna bağlı olarak da +DAş eki örneğinde olduğu gibi bir ek birden fazla tasnifte yer alabilir.

Eser Kısaltmaları

AL: Abuşka Lügati

BD: Babür Dîvânı

BÎ: Bâznâme-i Îndî

BV: Bedayi'u'l-Vasat

CC: Codex Cumanicus

CD: Cemîlî Dîvânı

ÇFK: Çağatayca Fıkıh Kitabı

DKH: Dede Korkut Hikâyeleri

DLT: Divânü Lügâtit-Türk

DS: Derleme Sözlüğü

FK: Fevâyidü'l-Kiber

GN: Gül ü Nevruz

GT: Kitâb Gülistân bi't-Türkî

GT: Gülistan Tercümesi

H: Huastuanift (Manihaist Uygurların Tövbe Duası)

HBD: Hüseyin Baykara Dîvânı

HŞ: Hüsrev ü Şirin (Kutb)

Işk.: Işknâme

KE: Kitâbü'l-Efâl

KG: Kitâb-ı Gunyâ

Kİ: Kitâbü'l-İdrâk li Lisâ ni'l-Etrâk

*KT: Kuran Tercümesi (*Eski Anadolu Türkçesi)

KV: Kamanets Vakayinâmesi

KY: Kıssa-i Yûsuf

LD: Lutfî Divanı

LM: Leyli vü Mecnûn

ME: Mukaddimetü'l-Edeb

MK: Mahbûbü'l-Kulûb

ML: Muhakemetü'l-Lügateyn

NBD: Necati Bey Divanı

NH: Nevâdirü'n-Nihâye

NF: Nehcü'l-Ferâdîs

RS: Resulî Sözlüğü

RKT: Karahanlı Türkçesi Satır Altı Kuran Tercümesi Ryland Nüshası

Sİ: Sedd-i İskenderî

SN: Süheyl ü Nev-bahâr

ŞHD: Şeybanî Han Divanı

ŞSL: Şeyh Süleyman Lügati

ŞT: Şecere-i Terâkime

TEH: Târîh-i Enbiyâ ve Hukemâ

TİEM 73:Karahanlı Türkçesi Satır Altı Kuran Tercümesi Türk ve İslâm Eserleri Müzesi No 73

TMA: Târîh-i Mulûk-i 'Acem

TS: Tarama Sözlüğü

TZ: Et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-Lugati't-Türkiyye

YED: Yûnus Emre Dîvânı

YED: Yûsuf Emirî Dîvânı

YZ: Yenisey Yazıtları

Diğer Kısaltmalar

bk.: bakınız

çev.: çeviren

haz.: hazırlayan

TDK: Türk Dil Kurumu

Kaynakça

Ata, A. (1997). *Nâsırü'd-dîn Bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî, Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) I Giriş-Metin-Tıpkıbasım.* Ankara: TDK Yayınları.

——. (1997). *Nâsırü'd-dîn Bin Burhânü'd-dîn Rabgûzî, Kısasü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) II Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.

Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları.* Konya: Kömen Yayınları.

Banguoğlu, T. (2011) *Türkçenin Grameri.* Ankara: TDK Yayınları.

Başdaş, B. (2006). Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler. 1. *Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı*, Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Caferoğlu, A. (1929). *Türkçede "Daş" Lahikası.* İstanbul: İktisat Matbaası.

Clauson, S. G. (2007). Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler. (Çev. U. Özalan). *Dil Araştırmaları Dergisi* 1/1: 185-196.

Çotuksöken, Y. (2011). *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesinin Ekleri.* İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Demircan, Ö. (2005). *Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri.* İstanbul: Papatya Yayınları.

Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi -modern türk dil bilgisi çalışmalarının kapsamlı ilk örneği-* (Çev. A. U. Elöve. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eckmann, J. (2014). *Mahmûd bin Alî Nehcü'l-Ferâdîs Uştmahlarnıñ Açuk Yolı (Cennetlerin Açık Yolu) Dizin-Sözlük.* A. Ata, (Yayımlayanlar S. Tezcan, H. Zülfikar), Ankara: TDK Yayınları.

Eker, S. (2010). *Çağdaş Türk Dili.* Ankara: Ofset Yayıncılık.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexicon I–II.* Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Ergin, M. (2003). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri.* (Çev. M. Akalın). Ankara: TDK Yayınları.

Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Gürer, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler.* Ankara: TDK Yayınları.

Hamilton, J. R. (2011). *Dunhuang Mağarasında Bulunmuş Buddhacılığa İlişkin Uygurca El Yazması: İyi ve Kötü Prens Öyküsü.* (Çev. V. Köken). Ankara: TDK Yayınları.

Hamit, F. (2009). *Şemseddin Sami ve Nev-Usûl Sarf-ı Türkî.* Ankara: TDK Yayınları.

Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.

——. (1974) "Türkçede Eklerin Kökeni". *Türk Dili*. 268 (XXIX): 331- 340.

Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.

İlhan, N. (2019). Türkçede Kelimelerin Ekleşmesiyle Ortaya Çıkan Ekler. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*. 75: 149-162.

Kanar, M. (2011). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Say Yayınları.

Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Ankara: TDK Yayınları.

Mahmûd el-Kâşgarî. (2019). *Dîvânu Lugâti't-Türk.* (Çev. M. S. Kaçalin). (Haz. M. Ölmez). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Özbay, B. (2014). *Huastuanift (Manihaist Uygurların Tövbe Duası).* Ankara: TDK Yayınları.

Şerifoğlu, Y. (2015). Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi. *TÜRÜK Uluslarası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(3): 71-78

Tekin, Ş. (2019). *Uygurca Metinler II Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya İle Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram.* Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-VI.* Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2009). *Tarama Sözlüğü I-VI (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla).* Ankara: TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkçe Sözlük.* Ankara: TDK Yayınları.

Yılmaz, E. ve Demir N. (2005). *Talat Tekin Makaleler 3 Çağdaş Türk Dilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Yüce, N. (2014). *Ebu'l-Kasım Cârullâh Mahmûd bin 'Omar Bin Muhammed Bin Ahmed Ez-Zamahşarî El-Hvârizmî, Mukaddimetü'l-Edeb, Harezm Türkçesi İle Tercümeli Şuşter Nüshası.* Ankara: TDK Yayınları.